

Воспитание и обучение детей во вспомогательной школе / под ред. В. В. Воронковой. – М., 1994. – С. 278–297.

5. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник / В. М. Синьов. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007 – Ч. 1 : [Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіка)]. – 2007. – 241 с.

УДК 159.955 – 053.4 : 376.1 – 056.264

М. І. Вихристюк
студентка спеціальності
«Корекційна освіта. Логопедія»

Л. В. Мороз
к.п.н., доцент
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСІВ МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗНМ ІІІ РІВНЯ

У статті висвітлено особливості процесів мислення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення ІІІ рівня. Розглянуто різні погляди науковців, щодо зв'язку мовлення і мислення.

В статье освещены особенности процессов мышления у детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи ІІІ уровня. Рассмотрены различные взгляды ученых относительно связи речи и мышления.

The article highlights the features of cognitive processes in preschool children with general speech underdevelopment ІІІ level. Different views of scholars on the relationship of speech and thought.

Ключові слова: загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ), мислення, пізнавальні процеси.

Ключевые слова: общее недоразвитие речи (ОНР), мышление, познавательные процессы.

Key words: general underdevelopment of speech (GUS), thought, cognitive processes.

Постановка проблеми. Загально відомо, що одним з найбільш тяжких і розповсюджених дефектів мовлення являється загальний недорозвиток мовлення. Діти із ЗНМ мають особливі освітні потреби і гостро потребують комплексної психолого-педагогічної і логопедичної допомоги [6].

На сьогодні, не викликає сумніву той факт, що патологія мовленнєвого розвитку в дитячому віці не може розглядатися як ізольований, «локальний» дефект. Недорозвинення мовлення впливає на формування всієї психічної діяльності дитини. У структурі корекційно-педагогічної роботи з дітьми, що мають порушення мовлення, на думку більшості дослідників (Ю. Ф. Гаркуша, Г. С. Гуменна, О. Н. Усанова, В. В. Юртайкін та інші), значне місце повинно відводитися розвитку пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери та особистісному розвитку.

Найхарактернішою особливістю мислення є його зв'язок із мовленням. Завдяки мовленню мислення людини в процесі еволюції стало узагальненим і опосередкованим. Процеси мислення і мовлення не тотожні, однак вони не відокремлені один від одного.

Мислення без мовлення неможливе, оскільки в мові втілюються думки. Проте, і мислення втілене у мовленні, адже пізнаючи світ, людина відображає його у слові [1].

Це викликає необхідність вивчення структури дефекта дітей із ЗНМ, та виявлення особливостей проявів у них мовленнєвих і пізнавальних порушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід звернути увагу, що в основу багатьох наукових досліджень, спрямованих на вивчення формування психічних процесів у дітей із порушеннями мовлення, лягли теоретичні положення Л. С. Виготського про соціально обумовлену природу вищих психічних функцій, їх опосередковану системну будову і провідну роль мовлення у формуванні психічних процесів.

У зарубіжних і вітчизняних дослідженнях відображені різні погляди, характер зв'язку мовленнєвих та інтелектуальних порушень у дітей з недорозвиненням мовлення. Так, Н. С. Лешлі, Р. Ефрон (1963) заперечують причинно-наслідковий вплив мовленнєвих порушень на рівень інтелектуального розвитку дітей. Вони вказують, що порушення мовлення можуть викликати недостатність загального пізнавального розвитку за механізмом «соціальної депривації».

Позицію вторинного порушення пізнавальної діяльності відстоюють Ж. Ажаріагуерра, А. Жаггі, Ф. Жгіер, Е. Кохер (1965).

А. Куссмауль, П. Марі пояснили природу мовленнєво-мисленнєвих порушень розладом розподілу уваги, що йде від загально мозкових змін, або їх загальноорганічною інтелектуальною дефектністю [2].

Дослідження, проведені під керівництвом Р. Є. Левіної в 60-ті рр. минулого століття з позиції послідовного системного аналізу мовленнєвого і психічного недорозвинення дітей з патологією мовлення, показали, що недостатність мислення та інших психічних процесів закономірно носить характер вторинної затримки розвитку. У своїх роботах Р. Є. Левіна показала, що вторинне недорозвинення вищих, пізнавальних функцій у цих дітей зазнає принципово тих же системних патологічних змін, що і мовленнєві процеси, але на іншому, більш високому функціональному рівні [3].

В. В. Юртайкін, Л. М. Єфименкова (1981) вважають, що діти, у яких порушена мовленнєва сфера з великими труднощами, в порівнянні з нормою, засвоюють дії наочно-образного і логічного мислення.

На сучасному етапі, дослідження специфіки порушення загального недорозвитку мовлення дітей шляхом визначення загальнофункціональних (пам'ять, мислення, увага) та специфічних (аналітико-синтетична діяльність слухового та мовленнєво-рухового аналізаторів, сукцесивний та симультанний аналіз і синтез) механізмів мовленнєвої діяльності відображені у наукових доробках Л. І. Бартеневої, В. К. Воробйової, Ю. В. Рібцун, Є. Ф. Соботович, В. В. Тищенко, Л. І. Трофименко [5].

Мета статті – висвітлити особливості процесів мислення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, мислення є результатом розвитку пізнавальної діяльності. Воно виникає з того моменту, коли дитина може встановити деякі найпростіші зв'язки між явищами дійсності й правильно діяти відповідно до них. Коли дитина починає опановувати мовлення, її розумова діяльність зазнає істотних змін [4].

У формуванні вищих психічних функцій дитини як особистості мовлення відіграє виняткову, ні з чим незрівнянну

роль. Виконуючи функцію спілкування дитини з дорослим, воно є базою для розвитку мислення; забезпечує можливість планування і регулювання поведінки дитини, організації психічного життя, впливає на розвиток особистості в цілому [1].

Т. Б. Філічева та Г. А. Чиркіна, характеризуючи особливості інтелектуальної сфери дітей із загальним недорозвитком мовлення відмічають: «Маючи в цілому повноцінні задатки для оволодіння мисленнєвими операціями, які доступні віку, діти відстають в розвитку наочно-образного мислення, без спеціальної корекції з труднощами оволодівають аналізом, синтезом, порівнянням, що являється наслідком неповноцінної мовленнєвої діяльності» [2].

Дані Є. Ф. Соботович (2003) свідчать, що розвиток невербального інтелекту у дітей з первинною мовленнєвою патологією відбуваються також непропорційно: стан одних розумових операцій (узагальнення, аналіз, синтез і т. д.) у них може перебувати в діапазоні норми або ж затримуватися в своєму розвитку на 1-2 роки [5].

У більшості дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня переважає наочно-дійове мислення, яке потребує постійних дій з предметами.

Зазначимо, що на початку навчання діти з ЗНМ можуть аналізувати об'єкти під час безпосереднього сприймання та маніпулювання ними. Проте кількість ознак, які діти здатні виокремити у конкретному об'єкті, менша, ніж та, яку вирізняють їх однолітки з нормальним мовленнєвим розвитком. Розв'язуючи наочно-образні завдання, що полягають у знаходженні тотожних зображень, діти часто не враховують малопомітні деталі малюнків, особливо їм важко визначити тотожні ознаки, якщо потрібно врахувати декілька властивостей, або взаємне розміщення кількох елементів малюнка. Дітям складно орієнтуватися у просторовому розташуванні деталей під час побудови об'єкта за неповністю розкресленим зразком малюнка, внаслідок недосконалої зорового аналізу.

Також особливості протікання мислення у дітей з порушеннями мовлення показані в дослідженнях Н. Ц. Васильєвої (1991) і М. Сухад (1992). Досліджуючи

наочно-образне мислення у дітей з мовленнєвими порушеннями ними були відмічені такі особливості: необдуманність відповідей, прагнення відгадати, зайва квапливість або в'ялість, відсутність інтересу до завдання, недостатня концентрація уваги, важкість у виконанні проб, які пов'язані з лексичною і граматичною розгорненістю відповіді [3].

О. В. Преснова (2001) вказує на нерівномірність розвитку операцій словесно-логічного мислення у дошкільників із ЗНМ III рівня (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, класифікації, абстракції, конкретизації) при кращій сформованості операцій класифікації.

Дітям із ЗНМ притаманне хаотичне, без будь-якого плану виконання завдання. Вони починають виконувати завдання, не дослухавши інструкцію, описувати об'єкт без будь-якого плану, хаотично. Для них властиве недостатнє мовленнєве опосередкування аналізу.

Т. А. Фотекова, вивчаючи особливості мисленнєвої діяльності дітей з ЗНМ, дійшла висновку, що цим дітям притаманні: повільна прогностична діяльність, несформованість раціональної стратегії, низький рівень продуктивної організації мисленнєвої діяльності, нестійка увага [7].

У старших дошкільників із ЗНМ III рівня спостерігається неправомірне введення видових понять в обсяг родового поняття, тобто розширення поняття. Наприклад, до меблів діти відносять побутову техніку, предмети домашнього вжитку тощо. Це відбувається, з одного боку, унаслідок нерозуміння смислового значення слова-терміна, а з іншого у зв'язку з незнанням суттєвої ознаки тих предметів, які діти помилково відносять до цього поняття. Такий спосіб узагальнення характерний для початкового етапу його розвитку [2].

Висновки. Підводячи підсумок, зазначимо, що неповноцінна мовленнєва діяльність накладає відбиток на формування у дітей мисленнєвої сфери. Зв'язок між загальним недорозвитком мовлення та порушеннями мислення обумовлює наявність вторинних дефектів, які утворюють картину аномального розвитку дитини в цілому. Незважаючи на те, що діти із ЗНМ III рівня мають повноцінні передумови для оволодіння мовленнєвими операціями, вони з

важкістю їх опановують.

Таким чином, навчання, спрямоване на розвиток мислення, впливає і на мовленнєвий розвиток дитини, сприяє запам'ятовуванню слів, формуванню основних функцій мовлення. Водночас, і завдання на корекцію загального недорозвитку мовлення, прямо пропорційно пов'язані з розвитком мислення.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробці програмного забезпечення занять з комплексної корекційно-логопедичної роботи для дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня, щодо спільного розвитку мислення та мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конопляста С. Ю. *Логопсихологія: Навч. посіб.* / С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак. – К., 2010. – 293 с.
2. *Логопатопсихологія: учеб. пособие для студентов / под ред. Р. И. Лалаевой, С. Н. Шаховской.* Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС; Москва; 2011. – 464 с.
3. *Логопсихологія: учебно-методическое пособие / авт.-сост. С. В. Лауткина.* – Витебск: Издательство УО «ВГУ им. П. М. Машерова», 2007. – 173 с.
4. *Особливості мислення старших дошкільників / Упоряд. Т. Б. Браїлко.* – Х.: Вид-во «Ранок», 2010. – 160 с.
4. Рібцун Ю. В. *Науково-методичне забезпечення реалізації спеціальної освіти дітей із ЗНМ / Ю. В. Рібцун // Логопед.* – 2011. – № 8. – С. 4–11.
5. Филочева Т. Б. *Воспитание и обучение детей дошкольного возраста с общим недоразвитием речи. Программно-методические рекомендации.* / Т. Б. Филочева, Т. В. Туманова, Г. В. Чиркина. – М.: Дрофа, 2009. – 189 с.
6. Фотекова Т. А. *Сочетание нарушенных познавательной и речевой сфер в структуре дефекта у детей с общим недоразвитием речи / Т. А. Фотекова // Дефектология.* – 1994. – №2. – с. 9-13.